

Санівський О. М., Циганок О. О.

Концентр «Україна – ментальність, доля» у педагогічній спадщині

В. Сухомлинського

У сучасній педагогіці останнім часом з'явилося багато досліджень, в яких йдеться про формування інтелектуальної еліти, як одного з головних показників успішної країни. Наявність еліти як духовно-органічної частини народу, що упередметнює засобами культури його духовні основи, формує концепцію національної самоідентичності, є невід'ємним фактором повноцінного життя нації. Через еліту нація усвідомлює себе як таку, а також організовує, наставляє, вчить, захищає, керує. Еліта ознайомлює народ із законами навколишнього світу, виробляє орієнтири, вивчає цивілізації, їх форми та суть, переваги і недоліки та на цій основі визначає своє місце в них. Завдяки їй нація стає дієвою, виробляє свою концепцію світу, власне світобачення, світосприйняття [3, с. 48 – 55].

На селі інтелектуальною елітою мають бути вчителі. Вони, за словами І. Зязюна, повинні навчати своєю Поведінкою, Статусом, своїми Знаннями, своєю Людяністю, своєю Свободою, своєю Любов'ю, своїм Щастям, своїм Талантом [4, с. 74].

Учитель сільської школи має докласти максимум зусиль, щоб не допустити формування в дитячій свідомості почуття меншовартості, відчуття не важливості сільськогосподарської роботи, щоб «найрозумніші, духовно багаті, готові до насиченого інтелектуального життя юнаки і дівчата залишалися в селі – йшли на поля і ферми. Справа ця стане на міцну наукову основу лише тоді, коли в школі пануватиме думка і розумна, дослідницька, одухотворена цікавими задумами праця» [6, с. 422].

Сьогодні майбутнє за школою, яка виховувала б у дітей готовність та здатність залишитися сільським жителем: жити там, де народився, працювати в нових умовах, бути успішними, трудолюбивим хазяїном, приносити користь своєму народу і державі.

Виняткову важливість у цьому зв'язку має педагогічний досвід

української елітарної родини початку ХХ століття, що є взірцем духовно-моральних цінностей етносу, ефективним засобом формування громадянських, патріотичних, естетичних якостей особистості [9, с. 25].

Наприкінці ХІХ ст. І. Франко наголошував: «пізнати народ – значить пізнати людей, що мешкають на певній території, а також пізнати їхнє нинішнє і минуле становище, їхні фізичні і розумові особливості, їхні інститути і економічне становище, їхні торгові відносини й інтелектуальні зв'язки з іншими народами» [10, с. 245 – 267]. Учений окреслює коло наук, які мають становити основу українознавчої науки: «історія політична й історія розвитку державних інститутів, історія наук і історія промислу – все, звичайно, в сфері щонайобмеженішій, наскільки це стосується певного конкретного народу». Безумовно, що в остаточних висновках українознавчих досліджень і розвідок перелічені вченим науки мають доповнювати їх своїми результатами [10, с. 245 – 267].

Філософсько-гуманістичними основами українознавства є знання про: особливості світобачення; самобутність національну, мовну, культурну; роль української нації, культури, мови у світовій цивілізації.

Завдання українознавства – виховання національно свідомих громадян з чіткою державотворчою позицією, які становитимуть інтелектуальну, емоційно-вольову основу у розбудові Української суверенної держави та вбачатимуть мету свого життя у служінні народу.

У зв'язку з відсутністю чіткого визначення поняття «українознавчий вимір» та на основі проведеного аналізу наукових праць та довідникової літератури, пропонуємо таке: «Українознавчий вимір – це осмислення та застосування існуючої психолого-педагогічної системи навчання та виховання крізь призму українознавства».

Таким чином, українознавство як цілісна система освіти і виховання базується на інтегрованій єдності центрів, виділених П. Кононенком: «Україна – етнос», «Україна – природа», «Україна – мова», «Україна – нація, держава», «Україна – культура», «Україна – ментальність, доля» [5].

Розглянемо педагогічну спадщину В. Сухомлинського у контексті концентру «Україна – ментальність, доля».

«Культурологічний словник» пропонує визначення менталітету як специфічного способу сприйняття і роз'яснення нацією свого внутрішнього світу й зовнішніх обставин; виробляється під впливом багатотисячолітніх культурно-історичних, геополітичних, природнокліматичних та інших чинників. Його основними рисами є: волелюбність, індивідуалізм, прагнення соціальної рівності, демократизм, духовний аристократизм, оптимізм, філософічність душі, глибока релігійність, милосердя, миролюбність, щирість і душевна щедрість, працелюбність [2, с. 189].

В. Храмова трактує термін «ментальність» як «спільне «психологічне оснащення» представників певної культури, що дає змогу хаотичний потік різноманітних вражень інтегрувати свідомістю у певне світобачення», яке й визначає «поведінку людини, соціальної групи, суспільства, внаслідок чого суб'єктивний «зріз» суспільної динаміки органічно включається до об'єктивного історичного процесу» [11, с. 3 – 35].

Основу менталітету становлять образи-архетипи – позасвідомі колективні уявлення, що успадковуються біологічно, забезпечують зв'язок між поколіннями, втілюються в образах, символах, міфах, проявляються у всіх сферах культурного життя народу та відображають особливості його світогляду.

Особливості національного характеру, які фіксуються на рівні архетипів у метафізиці отримують назву «дух нації» або «душа народу».

Сьогодні перед нами постає нагальна потреба переосмислити минуле, осягнути теперішнє та визначити орієнтири майбутнього, а тому перш за все слід вивчити душу народу, яка проявляється у національному характері.

Автори збірки «Українська душа» розглядають її як ідеальну структуру, яка органічно пов'язує почуття, розум і волю українців та зумовлює їхні світосприймальні настанови.

«Протоплазмою нашої душі, її праматерією» називає М. Шлемкевич українську пісню [13, с. 49]. Б. Цимбалістий пов'язує формування національного менталітету та характеру з вихованням у родині та культурою даного народу: «Поведінку, типову для родини, не можна легко змінити. Вона ж залежить від усієї емотивної атмосфери культури, від її ідеології. Ідеологічний зміст нації залежить від традицій і становища її в довкільному світі. ... Тип родинного виховання залежить від культурної атмосфери, від ідеологічного змісту суспільності, залежних у великій мірі теж від таких факторів як географічне положення, історія, соціальна структура, сусідство інших народів тощо» [12, с. 35 – 36]. Досліджувати ментальність українців, на думку вченого можна лише на основі ретельного вивчення родинного життя народу, оскільки воно є носієм традицій, моральних та життєвих настанов, реакцій на ту чи іншу життєву ситуацію. Вивчати риси національного характеру нашого народу можливо, як стверджує автор, проаналізувавши «одну особливість життя української родини, що має центральне значення на формування національної вдачі українців», а саме «становище жінки, а зокрема жінки-матері в житті і ментальності українців» [12, с. 37].

Дослідник наголошує: «Жінка-мати має особливе значення в ментальності українців. Коли запитувати багатьох українців про їхнє дитинство, найчастіше чується спогади нав'язні глибокою любов'ю і пієтизмом до матері» [12, с. 37]. Ще одна характерна риса української ментальності – ставлення українців до влади та авторитету в спільноті.

Висновок, який робить у своїй праці Б. Цимбалістий став основою педагогічної діяльності В. Сухомлинського: «Ніяка радикальна зміна в методах виховання дітей, зміна відірвана від культурного підложжя не змінить дорослих людей у бажаному напрямі. Зміна може відбуватися через повільну перемену всієї духовної атмосфери даної культури, емотивного стану суспільства, традицій доме, ментальності батьків. Отож кращу суспільність можна виховувати малими, але продуманими змінами,

повільним впаюванням певної системи вартостей, яка визнається кращою, дрібними деталями у вихованні малих дітей і т. п. Довгий і повільний процес проте не безнадійний» [12, с. 43].

У праці Василя Олександровича це втілювалося шляхом формування в школі культу Матері, Батька, Бабусі, Дідуся та Родини загалом, виховання на основі найкращих зразків народної культури, і в першу чергу фольклору – пісня, казка. Виховання любові до землі, праці, Батьківщини. За В. Липинським любов до Матері-України лежить в основі національної ідеї, українського національного громадського інстинкту [1, с. 40 – 43].

Педагог писав: «Утвердження культу матері в духовному житті дітей – культу, в якому повага пройнята глибоким розумінням і розуміння надихає повагу, любов, шанобливість, благоговіння, – вимагає від педагога розумно, мудро піднесено говорити з дітьми про високу материнську місію. ... батько – найрідніший, найдорожчий для тебе чоловік, в образі якого втілюється людська відповідальність за твою появу на світ, за кожний твій крок і вчинок, за весь твій життєвий шлях – від народження до смерті. ... Умій бути спадкоємцем свого батька, дорожи тим, що він віддав і віддає народові, що він залишив від своєї душі, свого розуму в матеріальних і духовних цінностях Вітчизни.

Бути гідним свого батька – твоя особиста честь. ... Твій корінь іде в батьківську честь, але тобі – пам'ятай це як один з головних заповітів народної мудрості – треба мати власний корінь» [8, с. 206 – 211].

Українознавчий вимір педагогіки Василя Олександровича засвідчено у рядках: «у душах наших вихованців відбувається те, в ім'я чого ми взагалі переступаємо щодня поріг школи: від кожного дитячого серця простягаються тисячі ниток до того великого і вічного, ім'я якому народ, його мова, культура, література, мистецтво, школа, сім'я, слава тих, хто пішов від нас, і прекрасне майбутнє нових поколінь. ... Ми, вихователі, не повинні забувати: як наймолодші гілки дерева тягнуться до сонця, щоб міцнішим був стовбур і глибше в землю йшло коріння, так і найніжніші гілки народу повинні

тягнутися до створених ним протягом віків багатств і краси. Ми, вихователі, повинні бути майстрами-чарівниками, які вміють провести нитки – тонкі і міцні – від кожного серця до великого й безсмертного – до народу, до його невичерпної духовної культури» [7, с. 136 – 137].

Отже, розроблена В. Сухомлинським педагогічна система, основу якої складають концентри українознавства забезпечує виховання особистості на основі системи поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв, створених народом, формує свідомість та цінні орієнтири молоді, виховує їх в душі природно-історичного розвитку матеріальної і духовної культури української нації, забезпечує зв'язок поколінь.

Література:

1. Авер'янова Н. Українська національна ідея в творчості В'ячеслава Липинського та її роль в сучасному державотворенні / Н. Авер'янова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство. – 2008. – № 12. – С. 40 – 43.

2. Гіптерс З. В. Культурологічний словник-довідник / З. Гіптерс. – К. : ВД «Професіонал», 2006. – 328 с.

3. Еліта : витоки, сутність, перспектива / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, С. В. Пролєєв [та ін.] ; за ред.. В. Г. Кременя. – К. : Т-во «Знання» України, 2011. – 527 с.

4. Зязюн І. А. Педагогіка добра : ідеали і реалії : Наук.-метод. посіб. / І. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 312 с.

5. Кононенко П. П. Українознавство : Підручник для вищих навчальних закладів / П. Кононенко. – К. : Міленіум, 2006. – 870 с.

6. Сухомлинський В. О. Особлива місія / В. Сухомлинський // Сухомлинський В. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т. 5. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 418 – 422.

7. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – С. 55 – 206.

8. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 149 – 416.

9. Терешко І. Естетичний аспект формування національної еліти (на прикладі родини М. Бажана) / І. Терешко // Історія й теорія літератури та компаративістика : Зб. наук. праць. – Умань : ПП Жовтий, 2009. – С. 25 – 30.

10. Франко І. Найновіші напрямки в народознавстві / І. Франко // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Наукові праці. – Т. 44 – 47. – Т. 45 : Філософські праці. – К. : Вид-во «Наукова думка», 1986. – С. 245 – 267.

11. Храмова В. До проблем української ментальності / В. Храмова // Українська душа. – К., «Фенікс», 1992. – 128 с.

12. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Українська душа / За ред. Храмової В. – К. : Фенікс, 1992. – С. 66 – 96.

13. Шлемкевич М. Душа і пісня / М. Шлемкевич // Українська душа. – Нью-Йорк–Торонто : Ключі, 1956. – С. 44 – 54.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Санівський Олександр Михайлович

Місце роботи Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Посада викладач кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання

Адреса службова: 20300 м. Умань, Черкаська область, вул. Садова 28.।

7. Адреса домашня: м. Умань, 20300 вул. Карла Лібкнехта, 4 кв. 97

8. Контактні телефони, E-mail: san4elo45800@ukr.net +380636620135

Циганок Оксана Олександрівна

Науковий ступінь: кандидат педагогічних наук

Місце роботи: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Посада: старший викладач кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання

Адреса службова: 20300 м. Умань, Черкаська область, вул. Садова 28.।

Адреса домашня: м. Умань, 20300 вул. Карла Лібкнехта, 4 кв. 97

Контактні телефони, E-mail: ksana-vania@ukr.net +380976172850